

บทที่ ๓

การจัดระบบอนุภาคสมพาสที่ผิดธรรมชาติในนิทานไทย

นิทานไทยที่นำมาใช้เป็นข้อมูลในการจัดระบบอนุภาคสมพาสที่ผิดธรรมชาติ รวบรวมมาจากนิทานในภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย ได้แก่ นิทานภาคกลาง (รวมภาคตะวันตกและตะวันออก) ภาคเหนือ ภาคอีสาน และภาคใต้ ข้อมูลที่ได้มีทั้งนิทานลายลักษณ์และนิทานมุขปาฐะ และประกอบด้วยนิทานประเภทต่าง ๆ ได้แก่ ตำนานปรัมปรา นิทานศาสนา นิทานประจำถิ่น และนิทานมหัศจรรย์ รวมทั้งสิ้น ๑๕๔ เรื่อง จากนั้นผู้วิจัยได้จัดหมวดหมู่อนุภาคสมพาสที่ผิดธรรมชาติในนิทานไทยขึ้นมาใหม่ โดยพิจารณาจากความสัมพันธ์ของตัวละครเป็นสำคัญ ได้แก่ คน สัตว์ และสิ่งเหนือธรรมชาติ ตัวละครที่เป็นสัตว์ แบ่งออกเป็นสองประเภท คือ สัตว์ที่มีอยู่จริง เช่น เสือ สุนัข ไก่ นก ปลา และสัตว์ในจินตนาการ เช่น ครุฑ นาค ราชสีห์ ส่วนสิ่งเหนือธรรมชาติ หมายถึงสิ่งที่ไม่สามารถอธิบายได้โดยอาศัยกฎทางวิทยาศาสตร์ นั่นคือเป็นสิ่งมีชีวิตที่ไม่มีอยู่จริงในธรรมชาติ เป็นสิ่งที่คนสมมุติหรือจินตนาการขึ้น และไม่อาจจัดว่าเป็น คน สัตว์ หรือ พืชได้ เช่น เทวดา นางฟ้า คนธรรพ์ ยักษ์ บางอย่างก็มีลักษณะครึ่งคนครึ่งสัตว์ เช่น กินรี เงือก และรวมถึงสิ่งมีชีวิตที่เกิดขึ้นแบบผิดธรรมชาติด้วย เช่น นางเรมิตที่เกิดในงาช้าง ไข่ หรือพืช เป็นต้น สิ่งเหนือธรรมชาติเหล่านี้มักพลังอำนาจเหนือธรรมชาติด้วย เช่น การสาป การให้พร การเรมิตสิ่งของ การแปลงกาย การเหาะ เป็นต้น ทั้งนี้ยังมีคู่สมพาสที่เป็นแพศญิงได้กินบางอย่างที่เกี่ยวข้องกับคน สัตว์ หรือสิ่งเหนือธรรมชาติเพศชาย เช่น ปัสสาวะ อสุจิ เหงื่อโคล ทำให้เกิดการตั้งครรภ์ จึงพอจะอนุมานการกินที่เข้าเป็นการสมพาสอีกชนิดหนึ่งด้วย ดังนั้นอนุภาคสมพาสที่ผิดธรรมชาติในนิทานไทยจึงแบ่งได้เป็น ๕ หมวดใหญ่ คือ

๑. อนุภาคคนสมพาสกับสิ่งเหนือธรรมชาติ
๒. อนุภาคคนสมพาสกับสัตว์
๓. อนุภาคสิ่งเหนือธรรมชาติสมพาสกับสัตว์
๔. อนุภาคสัตว์สมพาสกับสัตว์ต่างชนิดกัน
๕. อนุภาคสมพาสที่ผ่านการกิน

ในการจัดระบบเพื่อให้ได้ดัชนีอนุภาคสมพาสที่ผิดธรรมชาติของไทย ผู้วิจัยได้เรียบเรียงหมวดหมู่อนุภาค โดยใช้ตัวเลขกำกับ คือ เลข ๑ - ๕ ใช้แทนอนุภาคหมวดใหญ่ และในอนุภาคหมวดย่อยจะใช้จุดทศนิยมต่อ ๆ กันไป ขึ้นอยู่กับรายละเอียดของอนุภาคที่พบว่ามีมากน้อยเพียงใด ดังนี้

- ๑ .....
 ๑.๑ .....
 ๑.๑.๒ .....

ถัดจากชื่ออนุภาค ผู้วิจัยจะให้รายละเอียดเกี่ยวกับชื่อนิทานที่พบอนุภาคนั้น ๆ พร้อมทั้งบอกที่มาอยู่ภายในวงเล็บ และมีตัวอักษรย่อแทนความหมายดังต่อไปนี้

- ลาย คือ นิทานลายลักษณ์
 มุข คือ นิทานมุขปาฐะ
 น คือ นิทานภาคเหนือ
 ก คือ นิทานภาคกลาง
 อ คือ นิทานภาคอีสาน หรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
 ต คือ นิทานภาคใต้

ตัวอย่าง

๒.๑.๑ ชายสมพาสกับสุนัข (ชายคนหนึ่ง : มุข, ก ; กำพร้าบัวตอง : มุข, น)

หมายถึง อนุภาคที่ ๒.๑.๑ อนุภาคชายสมพาสกับสุนัข พบในนิทานเรื่องชายคนหนึ่ง ซึ่งเป็นมุขปาฐะของภาคกลาง และในนิทานเรื่องกำพร้าบัวตอง ซึ่งเป็นนิทานมุขปาฐะของภาคเหนือ

๓.๑ อนุภาคสมพาสที่ผิดธรรมชาติในนิทานไทย

๑ คนสมพาสกับสิ่งเหนือธรรมชาติ

๑.๑ คนสมพาสกับเทวดาหรือนางฟ้า

๑.๑.๑ ชายสมพาสกับนางฟ้า (กายแก้ว : ลาย, ก ; กายเพชร : ลาย, ก ; สุวรรณวงศ์ชาดก : ลาย, น ; อุตสาบารส : ลาย, น ; หงส์หิน : ลาย, อ ; แก้วกำพร้า : มุข, อ)

๑.๑.๒ ชายสมพาสกับนางฟ้าที่เป็นธิดาพระอินทร์ (ดาวเรือง : ลาย, ก)

๑.๑.๓ หญิงสมพาสกับพระอินทร์ (แก้วพิศดาร : ลาย, ก)

๑.๒ หญิงสมพาสกับคนธรรพ์ (กาถี : ลาย, ก)

๑.๓ ชายสมพาสกับกินรี (พระสุธนต์มะโนรา : ลาย, ก ; ลักษณะวงศ์ : ลาย, ก ; ลิ่นทอง : ลาย, ก ; สมุทรโคดม : ลาย, ก ; สิงห์ไกรภพ : ลาย, ก ; เจ้าสุวัตร : ลาย, น ; วรรณชาดก : ลาย, น ; วรรณุชชาดก : ลาย, น ; สุธนชาดก : ลาย, น ; อุตสาบารส : ลาย, น ; กาละเกต : ลาย, อ ; ท้าวสีทน : ลาย, อ ; ท้าวไพรยราช : ลาย, อ ;

ท้าวลิ้นทอง : ลาย, อ ; สังข์ศิลป์ชัย : ลาย, อ ; สุริวงค์ : ลาย, อ ; มโนหรานิมาต : ลาย, ต ; พระสุธน : มุข, น ;
ท้าวสีห : มุข, อ ; ท้าวกาละเกิด : มุข, อ ; นางมโนห์รา ๑ : มุข, ต ; นางมโนห์รา ๒ : มุข, ต)

๑.๔ คนสมพาสกับยักษ์

๑.๔.๑ ชายสมพาสกับยักษ์ (พระอภัยมณี : ลาย, ก ; โมงป่า : ลาย, ก ; พระรถเมรี : ลาย, ก ;
ลักษณะวงศ์ : ลาย, ก ; นระงจิตร์ : ลาย, ก ; พิภูลทอง : ลาย, ก ; สุวรรณรัตน์ : ลาย, ก ; สิงทไกรภพ : ลาย, ก ;
วงศ์สวรรค์ : ลาย, น ; สุริวงค์ : ลาย, อ ; พระรถเสน : ลาย, ต ; สินธุราช : ลาย, ต ; มานพรายมณต์รุ้งของหาย :
มุข, ก ; จันทโครบ : มุข, ก ; นางสิบสอง : มุข, น)

๑.๔.๒ ชายสมพาสกับลูกสาวยักษ์ (แก้วพิศดาร : ลาย, ก ; ไชยทัต : ลาย, ก ; พิณสุริวงค์ : ลาย,
ก ; ลิ้นทอง : ลาย, ก ; สิงทไกรภพ : ลาย, ก ; แก้วหน้าม้า : ลาย, ก ; สุวรรณรัตน์ : ลาย, ก ; เจ้าสุวัตร : ลาย, น ;
เทวันชขาดก : ลาย, น ; วงศ์สวรรค์ : ลาย, น ; วรณชขาดก : ลาย, น ; สุณชขาดก : ลาย, น ; หงส์หิน : ลาย, น ;
กาละเกิด : ลาย, อ ; ท้าวโสวัตร : ลาย, อ ; สุพรรณรังสี : ลาย, ต ; พระแสงสุรินาย : ลาย, ต ; การะเกิด : ลาย, ต ;
สุวรรณหงส์ : ลาย, ต ; พระวรรณตร : ลาย, ต ; สินธุราช : ลาย, ต ; นางมะพร้าว : มุข, น ; พระสวาทกับนาง
บัวตูม : มุข, อ ; สุพรหมโมกษา : มุข, อ)

๑.๔.๓ หญิงสมพาสกับยักษ์ (สังข์ศิลป์ชัย : ลาย, ก ; สังข์ศิลป์ชัย : ลาย, อ ; หงส์หิน : ลาย, อ)

๑.๕ ชายสมพาสกับเงือก (พระอภัยมณี : ลาย, ก ; สุวรรณหงส์ : ลาย, ต ; พระสวาทกับนางบัวตูม : มุข, อ)

๑.๖ ชายสมพาสกับนางเนรมิตที่อาศัยอยู่ในสิ่งของ

๑.๖.๑ ชายสมพาสกับนางเนรมิตที่อาศัยอยู่ในเงาข้าง (ข้างงาเดียว : ลาย, น ; ท้าวนกเขา : มุข, ก ;
นางงา : มุข, ก ; นางงาข้าง : มุข, ก ; นายพุทโธ : มุข, ก ; กำพำร้ำชีพัน : มุข, น ; กำพำร้ำผีน้อย : มุข, น ;
กำพลอยบุญมี : มุข, อ ; ท้าวกำพำร้ำผีน้อย : มุข, อ)

๑.๖.๒ ชายสมพาสกับนางเนรมิตที่อาศัยอยู่ในหัวกะโหลก (สุพรหมโมกษา : ลาย, อ)

๑.๖.๓ ชายสมพาสกับนางเนรมิตที่อาศัยอยู่ในไข่ (สุพรหมโมกษะหมาเก้าหาง : ลาย, น ; นางไข่
แก้ว : มุข, ก ; นางไข่ฟ้า : มุข, น ; กำพำร้ำหมาเก้าหาง : มุข, อ ; สุพรหมโมกษา : มุข, อ)

๑.๖.๔ ชายสมพาสกับนางเนรมิตที่อาศัยอยู่ในเขี้ยวเสือ (นายพุทโธ : มุข, ก)

๑.๖.๕ ชายสมพาสกับนางเนรมิตที่อาศัยอยู่ในเขี้ยวจระเข้ (นายพุทโธ : มุข, ก)

๑.๗ ชายสมพาสกับนางเนรมิตที่เกิดในพืช

๑.๗.๑ ชายสมพาสกับนางที่เกิดในดอกบัว (ลักษณะวงศ์ : ลาย, ก ; สุวรรณรัตน์ : ลาย, ก ; โมงป่า :
ลาย, ก ; เจ้าสุวัตร : ลาย, น ; ชิวหาลิ้นคำ : ลาย, น ; วรณชขาดก : ลาย, น ; สุวรรณเมฆะหมาขนคำ : ลาย, น ;
อุสสาบารส : ลาย, น ; นางแดงอ่อน : ลาย, อ ; ท้าวจักริชณพรหมริน : ลาย, อ ; ท้าวโสวัตร : ลาย, อ ; หงส์หิน :
ลาย, อ ; อุสสาบารส : ลาย, อ ; ลับประดณค้ำกาพย์ : ลาย, ต ; สินธุราช : ลาย, ต ; อ่ำไพยราช : ลาย, ต ;
พระสวาทกับนางบัวตูม : มุข, อ ; ฤษีตาไฟ : มุข, อ ; อุสสาบารส : มุข, อ)

๑.๗.๒ ชายสมพาสกับนางที่เกิดในผลมะพร้าว (นางมะพร้าว : มุข, น)

๑.๗.๓ ชายสมพาสกับนางที่เกิดในฝักส้มป่อย (ตำนานเมืองเชียงตุง : ลาย, น)

๑.๗.๔ ชายสมพาสกับนางที่เกิดในผลนุ่น (ก้ำกาดำ : ลาย, น)

- ๑.๗.๕ ชายสมพาสกับนางที่เกิดในผลมะเดื่อ (ไชยทัต : ลาย, ก)
 ๑.๗.๖ ชายสมพาสกับนางที่เกิดในต้นกรรณิการิ (ท้าวลิ้นทอง : ลาย, อ)
 ๑.๗.๗ ชายสมพาสกับนางที่เกิดในดอกจัน (วงศ์สวรรค์ : ลาย, น)

๒ คนสมพาสกับสัตว์

๒.๑ คนสมพาสกับสัตว์ธรรมดา

๒.๑.๑ คนสมพาสกับสุนัข

๒.๑.๑.๑ ชายสมพาสกับสุนัข (ชายคนหนึ่ง : มุข, ก ; กำพร้าบัวตอง : มุข, น ; นางหมา
 แก่หาง : มุข, อ)

๒.๑.๑.๒ หญิงสมพาสกับสุนัข (วัดพระนอนจักรสีห์ ๒ : มุข, ก ; ตำนานมะโย่ง : มุข, ต)

๒.๑.๒ คนสมพาสกับชะนี

๒.๑.๒.๑ ชายสมพาสกับชะนี (ขุนทึ่ง : ลาย, อ ; ขุนทึ่ง : มุข, อ)

๒.๑.๒.๒ หญิงสมพาสกับชะนี (โต๊ะแซใจร้าย : มุข, ต)

๒.๑.๓ คนสมพาสกับลิง

๒.๑.๓.๑ ชายสมพาสกับลิง (พรหมจักร : ลาย, น ; เจ็ดจาคำกาพย์ : ลาย, ต)

๒.๑.๓.๒ หญิงสมพาสกับลิง (นายหนกับนางทาน : มุข, ต)

๒.๑.๔ ชายสมพาสกับนก (นางมะพร้าว : มุข, น)

๒.๑.๕ คนสมพาสกับไก่

๒.๑.๕.๑ ชายสมพาสกับไก่ (กำพร้าดอกบัว : มุข, ก)

๒.๑.๕.๒ หญิงสมพาสกับไก่ (ไชยมงคล : ลาย, ก)

๒.๑.๖ หญิงสมพาสกับกิ้งก่า (สุวรรณะจักกาค่า : ลาย, น)

๒.๑.๗ หญิงสมพาสกับแลนทอง (แลนทอง : มุข, ต)

๒.๑.๘ หญิงสมพาสกับงู (ธนุขรรค์ : ลาย, ก ; ท้าวงู : มุข, ก ; อีหล้าอีลุน : มุข, อ ; กระดิ่งพุดได้
 : มุข, ต ; งูกายสิทธิ์ : มุข, ต)

๒.๑.๙ หญิงสมพาสกับเต่า (ท้าวเต่าคำ : ลาย, อ ; ท้าวเต่า : มุข, น ; พญาสุวรรณกัจฉะ : มุข, อ ;
 ท้าวเต่าคำ : มุข, อ)

๒.๑.๑๐ คนสมพาสกับจระเข้

๒.๑.๑๐.๑ ชายสมพาสกับจระเข้ (เจ้าสุวัตร : ลาย, น ; นางแดงอ่อน : ลาย, อ ; ไกรทอง
 : มุข, ก ; นางแดงอ่อน : มุข, อ)

๒.๑.๑๐.๒ หญิงสมพาสกับจระเข้ (ไกรทอง : มุข, ก)

๒.๑.๑๑ หญิงสมพาสกับกบ (เจ้าชายกบ : มุข, ต)

๒.๑.๑๒ ชายสมพาสกับปลา (ปาตะเพียนทอง : ลาย, น)

๒.๑.๑๓ ชายสมพาสกับมดง่าม (สุพรมโมกษา : ลาย, อ ; สุพรมโมกษา : มุข, อ)

๒.๒ คนสมพาสกับสัตว์มหัศจรรย์

๒.๒.๑ หญิงสมพาสกับสิงห์ (วัดพระนอนจักรสีห์ ๑ : มุข, ก)

๒.๒.๒ คนสมพาสกับนาค

๒.๒.๒.๑ ชายสมพาสกับนาค (โคมทอง : ลาย, ก ; พระสมุท : ลาย, ก ; พระร่วงอรุณ
กุมาร : ลาย, ก ; เจ้าสุวัตร : ลาย, น ; ตำนานเมืองเชียงตุง : ลาย, น ; วรรณชาติก : ลาย, น ; สุวรรณวงศชาติก :
ลาย, น ; ขุนหึง : ลาย, อ ; ไก่แก้ว : ลาย, อ ; ท้าวโสวัตร : ลาย, อ ; ท้าวคำฟอง : ลาย, อ ; สุพรมโมกษา : ลาย, อ
; สุวรรณหงส์ : ลาย, ต ; จันทโครบ : มุข, ก ; ขุนหึง : มุข, อ ; ไก่แก้วหอมฮู : มุข, อ ; สุพรมโมกษา : มุข, อ)

๒.๒.๒.๒ หญิงสมพาสกับนาค (สุปถณานาคชาติก : มุข, อ)

๒.๒.๓ หญิงสมพาสกับครุฑ (กาเกี : ลาย, ก)

๓ สิ่งเหนือธรรมชาติสมพาสกับสัตว์

๓.๑ รุกขเทวดาสมพาสกับนาค (นางอุทัย : ลาย, ก)

๓.๒ นางฟ้าสมพาสกับลิง (รามเกียรติ์ : ลาย, ก)

๓.๓ วิทยากรสมพาสกับนาค (ตำนานพระธาตุนิรขณ : ลาย, น)

๓.๔ ยักษ์สมพาสกับสัตว์

๓.๔.๑ ยักษ์สมพาสกับช้าง (รามเกียรติ์ : ลาย, ก)

๓.๔.๒ ยักษ์สมพาสกับนาค (รามเกียรติ์ : ลาย, ก)

๓.๔.๓ ยักษ์สมพาสกับปลา (รามเกียรติ์ : ลาย, ก)

๓.๔.๔ ยักษ์สมพาสกับลิง (รามเกียรติ์ : ลาย, ก)

๔ สัตว์สมพาสกับสัตว์ต่างชนิดกัน

๔.๑ ลิงสมพาสกับปลา (รามเกียรติ์ : ลาย, ก ; พระลักพระลาม : ลาย, อ)

๕ การสมพาสโดยผ่านการกิน

๕.๑ การกินน้ำในรอยเท้า

๕.๑.๑ หญิงกินน้ำในรอยเท้าช้าง (นางผมหอม : ลาย, อ ; ใ้ลูกช้าง : มุข, น ; นางลูกช้าง : มุข, น
; นางผมหอม ๒ : มุข, อ ; ท้าวคันทนาม : มุข, อ ; มีพ่อเป็นช้าง : มุข, ต)

๕.๑.๒ หญิงกินน้ำในรอยเท้ากระทิง (นางผมหอม : ลาย, อ ; นางผมหอม ๒ : มุข, อ)

๕.๑.๓ หญิงกินน้ำในรอยเท้าชะนี (โตะแซใจร้าย : มุข, ต)

- ๕.๑.๔ หญิงกินน้ำในรอยเท้าราชสีห์ (ตำนานตำบลพิเทิน : มุข, ต)
- ๕.๑.๕ สุนัขกินน้ำในรอยเท้าช้าง (เจ้าปารามาโฆษ : มุข, น)
- ๕.๒ การกินน้ำปัสสาวะ
- ๕.๒.๑ หญิงกินน้ำปัสสาวะช้าง (ช้างโพงนางพมทอม : ลาย, น ; จันต๊ะมา : ลาย, น ; ท้าวคัชนาม : ลาย, อ ; นางพมทอม : มุข, ก ; นางพมทอม ๑ : มุข, น)
- ๕.๒.๒ หญิงกินน้ำปัสสาวะเสือโคร่ง (จันทคารชาดก : ลาย, น)
- ๕.๒.๓ สุนัขกินน้ำปัสสาวะคน (หมาแม่ : มุข, ต)
- ๕.๒.๔ กวางกินน้ำปัสสาวะคน (กายแก้ว : ลาย, ก ; ตำนานจามเทวี : ลาย, น ; ตำนานพระธาตุคอยตุง : ลาย, น)
- ๕.๒.๕ นาคกินน้ำปัสสาวะลิง (พรหมจักร : ลาย, น)
- ๕.๓ การกินน้ำอสุจิ
- ๕.๓.๑ คนกินน้ำอสุจิเทวดา (หอรمان : ลาย, น ; รัมเกียรติ : ลาย, ต)
- ๕.๓.๒ วัวกินน้ำอสุจิคคน (กายแก้ว : ลาย, ก)
- ๕.๔ การกินน้ำบ้วนปาก
- ๕.๔.๑ หมีกินน้ำบ้วนปากคน (ตำนานเมืองเชียงตุง : ลาย, น)
- ๕.๕ การกินน้ำที่เหลือจากสัตว์อื่นกิน
- ๕.๕.๑ คนกินน้ำที่เหลือจากแลน (ตะกวด) กิน (แลนทอง : มุข, ต)
- ๕.๖ การกินเหยื่อไคล
- ๕.๖.๑ ปลากินเหยื่อไคลพระพุทธรเจ้า (อุปกุตผาบมาร : มุข, อ)
- ๕.๗ การกินพีช
- ๕.๗.๑ การกินพีชที่เทวดามอบให้ (เจ้าสุวัตร : ลาย, น ; สุธนุชาดก : ลาย, น)
- ๕.๗.๒ การกินพีชที่รดด้วยน้ำปัสสาวะของชาย
- ๕.๗.๒.๑ หญิงกินมะเขือ (ท้าวอุทอง : มุข, ก ; พรหมนกษา : มุข, ก ; ไช้เกี้ยว : มุข, ก ; ตาแขนปม : มุข, ต ; ไอ้ตุ๊ดขี้วัว : มุข, ต)
- ๕.๗.๒.๒ หญิงกินแตง (ท้าวหูด : มุข, น ; ท้าวหูดตั้ง : มุข, อ ; บักหูดสามเปา : มุข, อ ; พระยาโคกราช : มุข, ต)
- ๕.๗.๓ กินพีชที่เหลือจากสัตว์อื่นกิน
- ๕.๗.๓.๑ หญิงกินสับประรดที่เหลือจากวัวกิน (สุวรรณณะวัพลวง : ลาย, น)
- ๕.๘ การกินสิ่งของ
- ๕.๘.๑ หญิงกินอาวุธที่เทวดาซัดให้ (รัมเกียรติ : ลาย, ก)

จากการจัดระบบอนุภาคสมพาสที่ผิดธรรมชาติในนิทานไทยโดยมีการให้รายละเอียดประเภทของนิทานทำให้มองเห็นความแตกต่างระหว่างข้อมูลที่เป็นนิทานลายลักษณ์และนิทานมุขปาฐะ ดังนี้

๑. เมื่อพิจารณาจากความหลากหลายของอนุภาคที่พบ พบว่า อนุภาคคนสมพาสกับสิ่งเหนือธรรมชาติ อนุภาคสิ่งเหนือธรรมชาติสมพาสกับสัตว์ อนุภาคสิ่งเหนือธรรมชาติสมพาสกับสัตว์ และอนุภาคสมพาสที่ผ่านการกิน พบในนิทานลายลักษณ์หลากหลายกว่านิทานมุขปาฐะ ส่วนอนุภาคคนสมพาสกับสัตว์ พบในนิทานมุขปาฐะหลากหลายกว่านิทานลายลักษณ์

๒. เมื่อพิจารณาจากปริมาณของอนุภาคที่พบ พบว่าอนุภาคคนสมพาสกับสิ่งเหนือธรรมชาติ อนุภาคสิ่งเหนือธรรมชาติสมพาสกับสัตว์ และอนุภาคสิ่งเหนือธรรมชาติสมพาสกับสัตว์ พบในนิทานลายลักษณ์บ่อยครั้งกว่านิทานมุขปาฐะ ส่วนอนุภาคคนสมพาสกับสัตว์และอนุภาคสมพาสที่ผ่านการกิน พบในนิทานมุขปาฐะบ่อยครั้งกว่านิทานลายลักษณ์

รายละเอียดดังกล่าวนี้อาจแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนในรูปของตารางดังนี้

	นิทานลายลักษณ์		นิทานมุขปาฐะ	
	ความหลากหลาย	ปริมาณ	ความหลากหลาย	ปริมาณ
อนุภาคคนสมพาสกับสิ่งเหนือธรรมชาติ	๑๘	๘๗	๑๑	๓๑
อนุภาคคนสมพาสกับสัตว์	๑๑	๒๕	๑๒	๒๙
อนุภาคสิ่งเหนือธรรมชาติสมพาสกับสัตว์	๗	๗	๐	๐
อนุภาคสัตว์สมพาสกับสัตว์ต่างชนิดกัน	๑	๒	๐	๐
อนุภาคสมพาสที่ผ่านการกิน	๗	๑๘	๕	๒๓

เมื่อพิจารณาจากที่มาของนิทานในแต่ละภาคพบว่านิทานในภาคต่าง ๆ มีปริมาณการพบแตกต่างกันดังนี้

อนุภาคคนสมพาสกับสิ่งเหนือธรรมชาติพบในนิทานภาคกลางมากที่สุด รองลงมาคือภาคอีสาน ภาคเหนือ และภาคใต้

อนุภาคคนสมพาสกับสัตว์ พบในนิทานภาคอีสานมากที่สุด รองลงมาคือ ภาคกลาง ภาคเหนือ และภาคใต้

อนุภาคสิ่งเหนือธรรมชาติสมพาสกับสัตว์ พบในนิทานภาคกลางมากที่สุด รองลงมาคือภาคเหนือ ส่วนภาคอีสานและภาคใต้ไม่พบ

อนุภาคสัตว์สมพาสกับสัตว์ต่างชนิดกัน พบในนิทานภาคกลางและภาคอีสานเท่านั้น

อนุภาคสมพาสที่ผ่านการกิน พบในนิทานภาคเหนือมากที่สุด รองลงมาคือ ภาคอีสาน ภาคใต้ และภาคกลาง

ตารางแสดงปริมาณการพบอนุภาคสมพาสที่ผิดธรรมชาติในภาคต่าง ๆ

	ภาคกลาง	ภาคเหนือ	ภาคอีสาน	ภาคใต้
อนุภาคคนสมพาสกับสิ่งเหนือธรรมชาติ	๕๐	๒๙	๓๐	๑๒
อนุภาคคนสมพาสกับสัตว์	๑๔	๑๑	๑๗	๙
อนุภาคสิ่งเหนือธรรมชาติสมพาสกับสัตว์	๗	๑	๐	๐
อนุภาคสัตว์สมพาสกับสัตว์ต่างชนิดกัน	๑	๐	๑	๐
อนุภาคสมพาสที่ผ่านการกิน	๕	๑๖	๙	๙

๓.๒ ลักษณะของอนุภาคสมพาสที่ผิดธรรมชาติในนิทานไทย

จากการจัดแบ่งอนุภาคเป็น ๕ หมวด พบว่าลักษณะของอนุภาคสมพาสที่ผิดธรรมชาติในนิทานไทยมีรายละเอียดดังนี้

๓.๒.๑ คู่สมพาสที่เป็นคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ

นิทานที่คนสมพาสกับสิ่งเหนือธรรมชาติเป็นนิทานกลุ่มที่พบมากที่สุด คู่สมพาสที่ผิดธรรมชาตินี้ ได้แก่ เทวดา นางฟ้า กินรี ยักษ์ รวมทั้งนางนมที่อาศัยอยู่ในพีช หรือสิ่งของ คู่สมพาสเหนือธรรมชาติทั้งหลายนี้มักจะมีพลังอำนาจเหนือมนุษย์ และพลังอำนาจที่ว่ามีทั้งก่อให้เกิดคุณและโทษกับคู่สมพาส เช่น เป็นผู้ช่วยเหลือ ทำให้ได้รับภัยพิบัติหรือต้องพลัดพรากจากคู่ครองเดิมของตน อย่างไรก็ตาม ยังมีคู่สมพาสที่เป็นสิ่งเหนือธรรมชาติแต่ไม่มีพลังอำนาจพิเศษและไม่ได้ให้คุณหรือโทษใด ๆ ด้วย

คู่สมพาสสิ่งเหนือธรรมชาติที่ให้คุณ คู่สมพาสในกลุ่มนี้นอกจากจะเป็นคู่ครองของตัวละครเอกในเรื่องแล้วยังใช้ความสามารถเหนือธรรมชาติที่มีมาพร้อมกำเนิดของตนช่วยเหลือคู่ครองของตนในยามที่เกิดเหตุการณ์คับขัน มีภัยร้ายแรงมาถึงตัว รวมทั้งช่วยเหลือในยามปกติหรือในชีวิตประจำวันด้วย ได้แก่ นางเงือก ในเรื่องพระอภัยมณี ช่วยพาพระเอกหนีนางผีเสื้อสมุทรมาอยู่ที่เกาะแก้วพิสดาร นางที่อาศัยอยู่ในงาช้างก็ได้ช่วยพระเอกซึ่งเป็นชายกำพร้า ทำงานบ้าน โดยแอบออกมาช่วยเมื่อพระเอกไม่อยู่ เมื่อพระเอกพบเข้าจึงออกมาจากงาช้างและอยู่กับพระเอก นิทานเหล่านี้ได้แก่ *กำพร้าชี้ฟัน กำพร้าผีน้อย (มุข,น)* นางงา *ท้าวกำพร้าผีน้อย (มุข,อ)* ส่วนเรื่องข้างงาเดียว มีพระราชาอยากได้นางในงาช้างเป็นภรรยา จึงทำชนสัตว์ชนิดต่าง ๆ แต่นางในงาช้างก็ช่วยให้ชนะทุกครั้ง เรื่อง *สุพรมโมกษา* พระเอกเอากะโหลกพ่อไปฝังไว้ พระอินทร์ส่งนางฟ้ามาอยู่ในกะโหลกเพื่อช่วยพระเอกทำงานบ้าน เมื่อพระเอกพบนาง ก็ได้นางเป็นภรรยา เช่นเดียวกับเรื่อง *นางงาช้าง (หมาแก้วหาง)* แต่เรื่องนี้นางเอกเป็นนางฟ้าอาศัยอยู่ในงาช้าง เรื่อง *วงศ์สวรรค์* นางเอกเกิดในดอกจัน หลังจากได้พบและแต่งงานกับพระเอก ขณะพระเอกพาลกลับเมืองมียักษ์มาลักนางไป นางเอกได้ฆ่ายักษ์ตายแล้วออกตามหาพระเอก ต่อมาได้แปลงเป็นชายและช่วยพระเอกออกรบด้วย เรื่อง *สัปประดานคำกาพย์* นางเอกเกิดในดอกบัวและมีลักษณะที่ผิดแปลกจากนางเอกแบบฉบับโดยทั่วไปในทุกด้าน คือ มีหน้าตาขี้ริ้วขี้เหร่ เป็นฝ่ายหลงรักพระเอกก่อน มีความสามารถในการรบเหนือพระเอก และคอยช่วยพระเอกและคู่ครองคนอื่น ๆ ของพระเอกจากภัยอันตรายต่าง ๆ เรื่อง *นวนานชาดก* นางเอกเป็นกินรี ใช้ลักษณะพิเศษของนางกินรี คือเสียงไพเราะ ขับร้องเพลงบรรยายความทุกข์ยากของนวนานแก่มารดาเลี้ยง ทำให้นวนานได้กลับมาครองราชสมบัติ นอกจากนี้ บางครั้งคู่สมพาสที่เป็นสิ่งเหนือธรรมชาติอาจไม่ได้ช่วยเหลือคู่ครองของตนเองโดยตรง แต่เป็นผู้ช่วย

เหลือคู่ครองอีกคนหนึ่งของคุณ เช่น เรื่องท้าวไสวัตร (ลาย,๑) นางเอกซึ่งเป็นมนุษย์ออกตามหาพระเอกจนมาพบกับธิดายักษ์ที่เป็นภรรยาอีกคนของพระเอก ต่อมานางเอกถูกงูกัดตาย ธิดายักษ์อุ้มโอรสออกเดินทางตามหาพระเอกต่อไป เรื่องลักษณวงศ์ นางกนิรีทั้งห้าช่วยเหลือให้ที่พักอาศัยแก่นางเอก และต่อมานางกนิรีก็ได้เป็นภรรยาของพระเอกด้วย เรื่องแก้วพิศดารมีการช่วยเหลือที่แตกต่างออกไป นั่นคือช่วยให้มีบุตร เนื้อเรื่องกล่าวถึงเจ้าเมืองเมืองหนึ่งมีมเหสีสองคนแต่ไม่มีบุตร จึงประกาศให้เจ้าเมืองต่าง ๆ มาจับฉลากแต่งงานกับมเหสี พระอินทร์ลงมาจับได้มเหสีฝ่ายขวา และต่อมามเหสีก็ตั้งครรภ์และคลอดบุตรเป็นดวงแก้วซึ่งก็คือพระเอกนั่นเอง

คู่สมพาสสิ่งเหนือธรรมชาติที่ให้โทษ คู่สมพาสประเภทนี้มักมีบทบาทเป็นตัวละครฝ่ายร้ายของเรื่อง นั่นคือทำให้เกิดความทุกข์หรือเหตุร้ายกับคู่สมพาสของตน(มักเป็นพระเอก) รวมถึงคู่ครองของคู่สมพาส (นางเอก) ทั้งนี้เพื่อแย่งชิงพระเอกมาเป็นของตนนั่นเอง คู่สมพาสเหล่านี้ได้แก่ นางกนิรีในเรื่องล้นทอง (ลาย, ก) ท้าวล้นทอง (ลาย, ๑) กาละเกด (ลาย,๑) ขณะที่พระเอกพานางเอกเดินทางกลับเมือง และนอนหลับพักผ่อนในป่ามีนางกนิรีบินมาพบและลักพระเอกไปเป็นสามี นางยักษ์ในเรื่องนระงจิตร์ และพิภูลทอง นางยักษ์กำจัดนางเอกแล้วแปลงเป็นหญิงงามทำให้พระเอกหลง เรื่องพระอภัยมณีและมาถนพรายมณตรีของหาย นางยักษ์จับพระเอกมาเป็นสามีโดยที่พระเอกไม่ได้เต็มใจ เรื่องไม่ป่าก็เช่นกัน แต่เรื่องนี้พระเอกมีภรรยาอยู่แล้ว นางยักษ์มาพบพระเอกก็พอใจและลักพระเอกไปอยู่กับตนแล้วทิ้งนางเอกไว้ในป่าคนเดียว เรื่องวงศ์สุวรรณ นางยักษ์จับเพื่อนพระเอกไปเป็นสามี ต่อมาเมื่อเพื่อนพระเอกรู้ความจริงจึงหนีออกมา คู่สมพาสเหนือธรรมชาติที่ให้โทษบางเรื่องอาจไม่ได้เป็นคู่สมพาสของพระเอกโดยตรงแต่เป็นคู่สมพาสของพ่อพระเอก และทำให้เกิดความทุกข์แก่แม่พระเอกรวมถึงพระเอกด้วย เช่น เรื่องพระรถเมรีหรือพระรถเสน นางยักษ์โกรธแค้นแม่พระเอก จึงปลอมตัวเป็นหญิงงามได้เป็นมเหสีอีกคนหนึ่งของพ่อพระเอก และกลั่นแกล้งแม่พระเอกรวมทั้งบ้าอีกสิบเอ็ดคนที่เป็นมเหสีของพ่อพระเอกเช่นกันให้ตาบอดและอาศัยอย่างทนทุกข์ทรมานอยู่ในถ้ำ เรื่องลักษณวงศ์ นางยักษ์แปลงเป็นหญิงงามใส่ความแม่พระเอก จนแม่พระเอกและพระเอกถูกขับไล่ออกจากเมือง เรื่องสังข์ศิลป์ชัย และหงส์หิน ยักษ์จับญาติผู้ใหญ่ฝ่ายหญิงของพระเอกไปเป็นมเหสี ทำให้พ่อพระเอกเสียใจมาก เมื่อลูก ๆ โตขึ้นพ่อของพระเอกจึงให้ลูก ๆ ไปตามญาติกลับคืนมา พระเอกเป็นผู้ตามกลับมาได้ นอกจากนี้สิ่งเหนือธรรมชาติบางอย่างอาจถูกส่งมาเพื่อทำลายตบะของผู้ทรงศีล เช่น นางฟ้าในเรื่องกายแก้ว และกายเพชร พระอินทร์ส่งนางฟ้ามาทำลายฉานของพระฤๅษี โดยให้นางมาเป็นภรรยาของพระฤๅษี ต่อมานางฟ้าตั้งครรภ์และคลอดลูกออกมาเป็นพระเอก นอกจากนี้ยังมีคู่สมพาสเหนือธรรมชาติในบางเรื่องที่ให้โทษกับคู่ของตนโดยทางอ้อม คือทำให้คู่สมพาสต้องเดินทางติดตามหาตนเองไปในดินแดนสี่ล้นเหนือธรรมชาติด้วยความยากลำบาก คู่สมพาสเหนือธรรมชาติประเภทนี้มีบทบาทเป็นนางเอกของเรื่อง ได้แก่ นางกนิรีในนิทานที่มีเนื้อหาแบบเดียวกับพระสุธน-มโนห์ราต่าง ๆ ได้แก่ พระสุธน ท้าว

สีทน (มุข, อ) นางมโนห์รา ๑ นางมโนห์รา ๒ พระสุธนดัมมะโนรา สุธนชาตก ท้าวสีทน (ลาย, อ)
มโนหรานิบาท

คู่สมพาสสิ่งเหนือธรรมชาติที่ไม่ให้คุณหรือโทษใด ๆ แต่เป็นตัวละครเอกในเรื่อง คู่สมพาส
ในกลุ่มนี้มักจะเป็นนางเอกของเรื่อง แม้ว่าจะเป็นสิ่งเหนือธรรมชาติ แต่มิได้แสดงลักษณะพิเศษ หรือ
ความสามารถเหนือธรรมชาตินั้นออกมา คู่สมพาสที่เป็นสิ่งเหนือธรรมชาตินี้จึงมีลักษณะที่ใกล้เคียงกับ
มนุษย์ธรรมดาตามาก เพียงแต่มีชาติกำเนิดที่ต่างออกไปเท่านั้น มักจะพบในเรื่องที่นางเอกเป็นธิดายักษ์
พระเอกลักลอบมาได้เสียกับนางแล้วพานางหนีไป พวกยักษ์ออกมาติดตามและรบกัน จนในที่สุดยักษ์
เป็นฝ่ายพ่ายแพ้พระเอก เรื่องเหล่านี้ ได้แก่ สุพรรณรังสี พระวรรณทร พระสวาทกับนางบัวตูม แก้ว
พิศดาร เจ้าสุวัตร (ลาย,น) พระแสงสุริฉาย การะเกด (ลาย,ต) สุวรรณหงส์ กาละเกด (ลาย,อ)
สิงห์ไกรภพ แก้วหน้าม้า พิกุลทอง วงศ์สุวรรณ นอกจากนี่ยังรวมถึงนิทานที่นางเอกถือกำเนิดในพีช
อีกหลายเรื่อง โดยเฉพาะนางที่ถือกำเนิดในดอกบัว มักจะเป็นดอกบัวที่อยู่ในป่า มีพระฤๅษีซึ่งเป็นผู้ทรง
ศีลเลี้ยงดูอยู่ เมื่อถึงวัยมีคู่ครองพระเอกก็เดินทางมาพบจึงได้เป็นคู่ครองของพระเอก บางเรื่องอาจมีผู้
ปรารถนานางหลายคนจึงต้องมีการเสี่ยงทาย แต่สุดท้ายพระเอกก็เสี่ยงทายได้นางไปเนื่องจากนางนั้น
เป็นเนื้อคู่ของพระเอก นิทานที่มีคู่สมพาสในลักษณะนี้ได้แก่ พระสวาทกับนางบัวตูม สุวรรณรัตน์
ท้าวไสวัตร (ลาย,อ) เจ้าสุวัตร (ลาย,น) โมงป่า ลินนุราช สุวรรณเมฆะหมาขนคำ หงส์หิน (ลาย,อ)
นางแดงอ่อน ท้าวจักร์อินพรหมริน ส่วนเรื่องฤๅษีตาไฟ ฤๅษีที่ไปพบนางในดอกบัวนำนางมาเป็นภรรยา
ของตนเอง นิทานที่นางกำเนิดในพีชและไม่สามารถเหนือธรรมชาติอื่น ๆ ได้แก่ นางที่กำเนิดใน
ลูกมะพร้าว จากเรื่องนางมะพร้าว พระเอกได้ลูกมะพร้าวมาลูกหนึ่ง ต่อมาได้ยินนกพูดถึงนางที่อยู่ใน
มะพร้าวจึงทุบมะพร้าวขึ้นและเห็นผู้หญิงอยู่ข้างในจึงนำนางมาเป็นภรรยา เรื่องตำนานเมืองเชียงตุง
พระอินทร์ให้ธิดามาเกิดในฝักส้มป่อยซึ่งในอุทยานของพระราชา เมื่อครบสิบเดือนฝักส้มป่อยแตกมีนาง
อยู่ข้างในพระราชาจึงรับนางมาเป็นมเหสี

คู่สมพาสสิ่งเหนือธรรมชาติที่ไม่ให้คุณหรือโทษใด ๆ และไม่ได้เป็นตัวละครสำคัญ คู่สมพาส
ประเภทนี้มักไม่ค่อยมีบทบาทใด ๆ ในเรื่อง ในนิทานมักจะกล่าวถึงตัวละครที่เป็นพระเอกซึ่งเป็นมนุษย์
เดินทางผจญภัยไปในป่าและได้นางที่เป็นสิ่งเหนือธรรมชาติเป็นภรรยาอีกคนหนึ่งในขณะที่เดินทาง จาก
นั้นก็เดินทางต่อไป โดยอาจพานางนั้นไปด้วยหรือกลับมารับที่หลังเมื่อกลับไปครองเมืองแล้ว รวมทั้งที่
เดินทางต่อไปเลยไม่กลับมาเกี่ยวข้องกับอีก คู่สมพาสประเภทนี้ได้แก่ นางฟ้าในเรื่องหงส์หิน (ลาย,อ)
ระหว่างทางที่พระเอกเดินทางกลับบ้านเมืองพบนางฟ้าสององค์ในปราสาท พระเอกได้นางฟ้าเป็นภรรยา
และพานางเดินทางกลับเมืองไปด้วย นางกินรีในเรื่องอุสสาบารส (ลาย, น) สุริวงศ์ สังข์ศิลาชัย (ลาย, อ)
และเจ้าสุวัตร (ลาย,น) ระหว่างพระเอกเดินทางกลับเมืองได้พบกับนางกินรี ได้นางกินรีเป็นภรรยา จาก

นั้นจึงเดินทางต่อและไม่ได้พานางไปด้วย ติดยักษ์ในเรื่องนางมะพร้าวและสุวรรณรัตน์ ระหว่างการเดินทางพระเอกพบกับยักษ์และได้รับกัน ยักษ์แพ้งจึงยกลูกสาวให้ เมื่อพระเอกได้ลูกสาวยักษ์แล้วก็ออกเดินทางต่อไป นางเงือกในเรื่องพระสวาทกับนางบัวตูมและสุวรรณหงส์ ขณะที่พระเอกกำลังตามหานางเอกที่พรวดพราดกันในป่า พระเอกได้พบกับนางเงือกและได้นางเป็นภรรยา จากนั้นจึงออกเดินทางตามหานางเอกต่อไป

๓.๒.๒ คู่สมพาสที่เป็นคนกับสัตว์

อนุภาคคนสมพาสกับสัตว์พบได้ในนิทานไทยทุกภาค ทั้งที่ปรากฏเป็นนิทานลายลักษณ์และนิทานมุขปาฐะและจัดเป็นอนุภาคที่มีความหลากหลายที่สุด คู่สมพาสสัตว์ในอนุภาคกลุ่มนี้มีทั้งสัตว์ที่มีอยู่จริงในธรรมชาติ ได้แก่ สุนัข ลิง ชะนี เต่า กิ้งก่า ตะกวด งู จระเข้ ปลา กบ มด นก และสัตว์ที่มีอยู่เฉพาะในตำนาน ได้แก่ นาค ครุฑ สิงห์ คู่สมพาสสัตว์นี้มีหลายลักษณะ ได้แก่ เป็นสัตว์จริง ๆ สัตว์ที่กลายเป็นคนได้ สัตว์ที่ได้รับการชุบชีวิตให้เป็นคน รวมทั้งคนที่อาศัยอยู่ในร่างของสัตว์ คนที่แปลงร่างเป็นสัตว์ได้

นิทานที่มีอนุภาคคนสมพาสกับสัตว์จริง ๆ สัตว์เหล่านี้ได้แก่ สุนัข ลิง ชะนี และลิง นิทานในกลุ่มนี้ เช่น เรื่องชายคนหนึ่ง กำพร้าบัวตอง นางหมาแก้วหาง กล่าวถึงผู้ชายคนหนึ่งสมพาสกับสุนัขตัวเมียจนสุนัขตั้งครรรภ์ ต่อมาแม่สุนัขคลอดลูกเป็นมนุษย์ผู้หญิงสองคน (เรื่องนางหมาแก้วหาง มีลูกสามคน) เมื่อโตขึ้นนางทั้งสองได้เป็นภรรยาของเจ้าเมือง ลูกคนหนึ่งรังเกียจที่แม่เป็นสุนัขเมื่อแม่มาเยี่ยมก็ขับไล่ ส่วนอีกคนเคารพแม่และดูแลแม่เป็นอย่างดี เรื่องของคนสมพาสกับสุนัขมีอีกเรื่องหนึ่งคือ วัดพระนอนจักรสีห์ ๒ แต่จะต่างจากสองเรื่องแรกคือเป็นเรื่องของผู้หญิงสมพาสกับสุนัขตัวผู้จนมีลูกชายหนึ่งคน เมื่อลูกชายโตขึ้นรู้ว่าพ่อเป็นสุนัขก็เกิดความอับอายและได้ฆ่าพ่อเสีย ต่อมาจึงรู้สึกผิดและได้สร้างพระนอนไว้ใต้อำเภอ เรื่องขุนทึ่ง เจ้าเมืองคือขุนทึ่งเดินทางไปเที่ยวป่า ได้นางชะนีที่อาศัยอยู่ในป่าจนมีลูก ๑ คน ขุนทึ่งพาลูกกลับเมืองแล้วส่งคนมารับนางชะนี ระหว่างทางนางชะนีถูกคลื่นแก่งจนต้องหนีกลับไปอยู่ป่าเหมือนเดิม เรื่องพรหมจักรหรือรามเกียรติ์สำนวนหนึ่งของล้านนา กล่าวถึงพญากาวินทะ ถูกพี่ชายขับไล่มาอยู่ป่าและได้นางลิงเป็นภรรยา มีลูกคือทรมารหรือทรมานในรามเกียรติ์ภาคกลางนั่นเอง นอกจากนี้ยังมีเรื่องคนสมพาสกับสิงห์ จากเรื่องวัดพระนอนจักรสีห์ ๑ ซึ่งมีเนื้อเรื่องเหมือนกับ วัดพระนอนจักรสีห์ ๒ ต่างกันเพียงพ่อในเรื่องนี้เป็นลิงเท่านั้น ในกลุ่มที่คนสมพาสกับสัตว์จริง ๆ นี้มีข้อน่าสนใจที่ว่าทุกเรื่องจะมีการให้กำเนิดบุตรซึ่งจะมีความสำคัญในเรื่องต่อไปยกเว้นเรื่อง นายทนนางทาน ลูกสาวของนายทนนางทานตั้งใจมั่นว่าจะแต่งงานกับลิง พ่อจึงพาลูกสาวไปยกให้พญาลิงในป่า พญาลิง

ได้มอบของตอบแทนให้หลายครั้งแต่ก็ตกไปเป็นของคนอื่น สุดท้ายพญาลิงจึงมอบของวิเศษที่ใช้ไปแก้เผ็ดคนที่เอาของไป

นิทานที่คนสมพาสกับสัตว์ที่แปลงร่างเป็นคน นิทานในกลุ่มนี้เล่าถึงสัตว์ที่แปลงร่างเป็นคนเพื่อหาคู่ หรือแปลงร่างเป็นคนเพื่อมาเที่ยวแล้วเจอเนื้อคู่ที่เป็นคน รวมทั้งแปลงร่างเป็นคนเพื่อจะได้สมพาสกับคน คู่สมพาสในกลุ่มนี้ได้แก่ จระเข้ ในเรื่องนางแตงอ่อน พระเอกคือมทาวงศ์ออกไปต่อไก่ พบนางแตงอ่อนธิดาจระเข้ซึ่งอยู่ในร่างมนุษย์และได้นางเป็นมเหสี เรื่องไกรทอง เมื่อจระเข้ซาลวันลักนางตะเภาทองมาแล้วก็แปลงร่างเป็นมนุษย์เพื่อสู้สมกับนาง และในตอนท้ายเมื่อไกรทองพาวิมาลาซึ่งเป็นนางจระเข้และเป็นอดีตภรรยาของซาลวันขึ้นมา ก็ได้แปลงร่างนางให้เป็นมนุษย์ก่อนที่จะอยู่ด้วยกัน คู่สมพาสที่เป็นนาคมักจะแปลงร่างเป็นคนก่อนที่จะมาอยู่กินกับคน เช่น เรื่องพระร่วงอรุณกุมาร พระราชาไปบำเพ็ญศีลในป่าและได้กับหญิงงามซึ่งก็คือนางนาคที่อาศัยอยู่ที่ภูเขาคำค้ำ หลังจากราชากลับเมืองไปแล้ว นางนาคได้คลอดลูกแล้วดำดินกลับเมืองนาคไป ทิ้งลูกไว้บนเมืองมนุษย์ เรื่องขุนหึ่ง และตำนานเมืองเชียงตุง ตัวละครเอกไปพบนางนาคและไปอยู่กับนางในเมืองบาดาล ขณะที่อยู่ด้วยกันนางนาคก็แปลงร่างเป็นมนุษย์ ต่อมาเมื่อตัวละครเอกจะกลับไปเมืองมนุษย์ประจวบกับที่นางนาคคลอดลูกพอดี นางนาคก็ให้ลูกขึ้นมายุ่งกับพ่อบนเมืองมนุษย์ด้วย นิทานดังกล่าวนี้ ตัวละครที่เป็นสัตว์มักจะเป็นคนเพียงชั่วคราว และสุดท้ายก็จะกลับกลายเป็นสัตว์ตามธรรมชาติเดิมของตัว นอกจากนี้ยังมีคู่สมพาสที่เป็นนาคอีกหลายเรื่องที่ไม่ได้กล่าวโดยตรงว่าแปลงร่างเป็นคนก่อนแต่ก็พออนุมานได้ว่าเป็นเช่นนั้น ได้แก่ เรื่องเจ้าสุวัตร ท้าวไสวัตร ท้าวฟองคำ โคมทอง สุวรรณหงส์ สุพรมโฆกษา

นิทานที่คนสมพาสกับสัตว์ที่ต่อมารถร่างเป็นคน สัตว์ในกลุ่มนี้มักมีความก้ำกึ่งกันระหว่างสภาพคนและสัตว์ ในระยะแรกตัวละครนี้จะถอดร่างจากสัตว์เป็นคนเป็นครั้งคราวและตอนท้ายร่างสัตว์ก็ถูกทำลายไป สัตว์นั้นจึงได้กลายเป็นคนตลอดไป ในนิทานบางเรื่องอาจอธิบายว่าเป็นสัตว์ที่ว่ามันจริง ๆ แล้วคือคนที่อาศัยอยู่ในร่างของสัตว์ หรืออาจเป็นพระโพธิสัตว์ที่ลงมาเสวยชาติและต้องชดใช้กรรมก่อนโดยอยู่ในร่างสัตว์เมื่อหมดกรรมจึงคืนกลับร่างมาเป็นมนุษย์ นิทานในกลุ่มนี้มีหลายเรื่องด้วยกัน คือ นิทานที่พระเอกเป็นเต่า ได้แก่ ท้าวเต่า พญาสุวรรณกัจจะ ท้าวเต่าคำ เรื่องเหล่านี้พระเอกเป็นเต่าในตอนแรกไปสู้ขอธิดาเจ้าเมืองและสามารถปฏิบัติตามเงื่อนไขการแต่งงานได้ เมื่อแต่งงานแล้วก็แปลงเป็นชายหนุ่มในเวลากลางคืน ต่อมาภรรยาเอากะดองเต่าไปเผาจึงกลายเป็นคนตลอดไป นิทานที่พระเอกเป็นกิ้งก่าคือเรื่องสุวรรณจักกาคำ พระเอกได้ไปสู้ขอธิดาเจ้าเมืองและต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขที่ทำได้ยากเช่นกัน เมื่อทำสำเร็จและได้แต่งงานกัน ธิดาเจ้าเมืองกลับไม่ยอมรับพระเอกซึ่งอยู่ในร่างกิ้งก่า ต่อเมื่อพระเอกถอดรูปให้เห็นและเหาะไปเฝ้าพระอินทร์นางจึงเผาร่างกิ้งก่าและแต่งงานดอกไม้มาขอขมา นิทานที่พระเอกเป็นงู เช่น เรื่องท้าวงู ภูกายสิทธิ์ ทั้งหมดนี้มีโครงเรื่องที่คล้ายกันคือ งูได้ช่วยเหลือ

มารดาของหญิงสาว และมารดาสัญญาว่าจะยกลูกสาวให้แต่งงานกับบุ หรือบางเรื่องช่วยหญิงสาว และหญิงสาวสัญญาว่าจะแต่งงานกับบุ เมื่อแต่งงานแล้วต่อมาบุก็ลอกคราบเป็นชายหนุ่มรูปงามและนำความร้ายมาให้ ภรรยาจึงเผาคราบบุเสียบุก็เป็นคนตลอดไป มีผู้หญิงอีกคนต้องการเป็นเช่นนั้นบ้างจึงไปหางมาเป็นสามี แต่งั้นเป็นจริง ๆ หญิงสาวคนนั้นจึงถูกฆาตกรรม เช่นเดียวกับเรื่องแลนทอง คือเมื่อพี่สาวทั้ง ๖ ของนางเอกเห็นว่าแลนหรือตะกวดกลายเป็นชายหนุ่มรูปงามจึงให้พ่อไปหาแลนมาให้บ้างแต่ก็ได้แลนจริง ๆ มา เรื่องเจ้าชายกบเป็นอีกเรื่องหนึ่งที่มีโครงเรื่องคล้ายกัน แต่เปลี่ยนพระเอกเป็นกบแทน และในตอนท้ายเมื่อภรรยาทำลายร่างกบ สามีก็หนีไป ภรรยาต้องออกติดตามจนพบกัน และกลับมาอยู่ด้วยกัน นิทานที่พระเอกเป็นไก่คือเรื่องไชยมงคล พระเอกคลอดออกมาเป็นไข่ ต่อมาแตกออกเป็นไก่ฟ้า แล้วได้ไปอยู่กับนางเอกที่เป็นเจ้าหญิง กลางคืนก็ออกมาจากไก่และได้กับนาง เรื่องนี้ไม่มีการกล่าวถึงการทำลายร่างไก่ นอกจากนี้ยังมีเรื่องปาตะเพียนทองซึ่งเป็นเรื่องเดียวกับตัวสัตว์คือปลาตะเพียนนั้นเป็นร่างของนางเอก มีใช้พระเอกเหมือนดังเรื่องอื่น ๆ

นิทานที่คนสมพาสกับคนที่แปลงร่างเป็นสัตว์ มีเพียงเรื่องเดียว คือเรื่องตำนานมะโย่ง ธิดาของเจ้าเมืองได้สมพาสกับพี่ชายที่แปลงร่างเป็นหมาดำ ต่อมานางตั้งครรภ์จึงถูกไล่ออกจากเมืองไปพร้อมกับหมาดำนั้น เมื่อนางคลอดลูกชายเจ้าเมืองให้คนมารับนางและลูกกลับเมืองพร้อมทั้งให้หมาดำนั้นเสีย

อื่น ๆ ได้แก่นิทานที่ไม่ได้เล่าว่าสัตว์นั้นมีสภาวะอย่างไรเมื่อมาสมพาสกับคน คงบอกแต่เพียงว่าเป็นธิดาพญาลิง (เจ็ดจากำกาพย์) ธิดาพญามดง่าม (สุพรมโมกษา) และนางนก (นางมะพร้าว) สัตว์เหล่านี้ไม่ค่อยมีบทบาทในเรื่องมากนัก มักจะเป็นภรรยาหนึ่งในหลาย ๆ คนของพระเอก

๓.๒.๓ คู่สมพาสที่เป็นสิ่งเหนือธรรมชาติกับสัตว์

นิทานที่มีสิ่งเหนือธรรมชาติสมพาสกับสัตว์เป็นจำนวนมากคือเรื่องรามเกียรติ์ของภาคกลางโดยเฉพาะตัวละครฝ่ายร้ายคือยักษ์ทศกัณฐ์ ได้สมพาสกับทั้งนางนาคคือนางกาลอัคคี นางช้าง และนางปลาหนุมานทหารเอกของพระราม ซึ่งเป็นลิงก็ได้สมพาสกับนางยักษ์คือนางเบญจกาย เมื่อนางปลอมตัวเป็นศพนางสีดาลอยตามน้ำมาแล้วถูกจับได้ หนุมานเหาะตามนางไปและได้นางเป็นภรรยา นอกจากนี้หนุมานยังได้กับนางบุษมาลีซึ่งเป็นนางฟ้าที่ถูกพระอินทร์สาปให้อยู่ในปราสาทผู้เดียว ต่อเมื่อได้พบกับทหารพระรามจึงจะพ้นคำสาป หนุมานจึงเกี่ยวนางและได้นางเป็นภรรยาอีกคนหนึ่ง นิทานเรื่องนางอุทัยมีรุกขเทวดาได้สมพาสกับนางนาคที่ขึ้นมาเที่ยวบนเมืองมนุษย์ ทั้งสองได้เสียกัน ต่อมานางตั้งครรภ์

คลอດลูกเป็นไขทิ้งไว้ในถ้ำแล้วนางจึงกลับไปเมืองบาดาล เรื่องนี้คล้ายกับในตำนานพระธาตุอินทร์แขวน นั่นคือ นางนาคมาเที่ยวเล่นที่หาดทรายพบกับวิทยาธรที่มาเก็บสมุนไพรร และต่อมาทั้งสองก็ได้เป็นสามีภรรยา กัน เมื่อนางตั้งครรภ์ครบสิบเดือนก็คลอດลูกเป็นไขไว้สองฟอง แล้วนางนาคกลับเมืองบาดาลไป มีฤๅษีสองตนเก็บไขนั้นไปดูแล

๓.๒.๔ คู่สมพาสที่เป็นสัตว์ต่างชนิดกัน

นิทานที่สัตว์ต่างชนิดสมพาสกันมีเพียงสองเรื่อง คือ พระลักพระลาม และรามเกียรติ์ (ลาย,ก) ทั้งสองเรื่องนี้มีตัวละครที่เป็นลิงได้สมพาสกับปลา หลังจากนั้นนางปลาตั้งครรภ์และคลอດลูกเป็นลิงครึ่งปลา คือมีตัวเป็นลิงแต่มีหางเหมือนปลา

๓.๒.๕ คู่สมพาสที่มาจากภารกิจ

แม้ว่าในนิทานกลุ่มนี้จะไม่มีการสมพาสโดยตรงแต่เป็นการสมพาสที่ผ่านสัญลักษณ์คือภารกิจ บางอย่างเข้าไปทำให้เกิดการตั้งครรภ์ แต่จะเห็นว่ายังมีตัวละครอยู่สองฝ่ายคือฝ่ายหญิงที่กินบางอย่างเข้าไปแล้วเกิดการตั้งครรภ์และฝ่ายชายที่เป็นเจ้าของสิ่งที่ฝ่ายหญิงกินเข้าไป ภารกิจนี้อาจแบ่งได้เป็น ๑) การกินโดยตรง เป็นการกินสิ่งที่มาจากร่างกายของฝ่ายชาย เช่น น้ำปัสสาวะ อสุจิ เหงื่อไคล น้ำขี้วนปาก และน้ำในรอยเท้า ๒) การกินโดยอ้อม คือกินพืชที่รดด้วยน้ำปัสสาวะ หรือกินพืชที่เหลือจากสัตว์กิน รวมทั้งกินสิ่งที่เทตามอบให้

ภารกิจโดยตรง

คนกิน “น้ำ” หรือพืชจากเทวดา นิทานที่มีอนุภาคคนกินอสุจิเทวดามีสองเรื่องคือ รามเกียรติ์ ฉบับภาคใต้ และเรื่อง ทอระมาน ซึ่งรับอิทธิพลมาจากเรื่องรามเกียรติ์ เรื่องรามเกียรติ์ฉบับภาคใต้เล่าถึงพระอิศวรหลั่งน้ำอสุจิออกมาขณะเห็นพระนารายณ์แปลงรำหาลอกล่อยักษ์ที่มีนิ้วเพชร พระนารายณ์จึงเอามือรับแล้วฝากพระพายให้นำไปใส่ปากนางสวาหะ ส่วนเรื่องทอระมานก็เป็นตอนเดียวกัน แต่เปลี่ยนจากพระอิศวรเป็นพระยาศรีวิษณุ ส่วนพระนารายณ์ในเรื่องนี้แทนที่ด้วยนางยักษ์ตนหนึ่ง นางสวาหะก็เปลี่ยนเป็นหญิงตาบอดที่นอนอ้าปากรอรับลูกลมะเดื่อ

คนกิน “น้ำ” จากสัตว์ นิทานในกลุ่มนี้มักเล่าถึงหญิงสาวที่ไปเที่ยวในป่าแล้วหลงป่า หรือเล่าถึงหญิงหม้ายที่ทำไร่แล้วมีช่างมาเหยียบทำลายพืชไร่ แม่หม้ายจึงตามช่างไปในป่า จากนั้นจึงได้ดื่มน้ำปัสสาวะช่างหรือน้ำในรอยเท้าช่างจนเกิดการตั้งครรภ์ บางเรื่องดื่มน้ำในปัสสาวะหรือน้ำในรอยเท้าวัว

และกระหิงด้วย นิทานเหล่านี้ได้แก่ เรื่องข้างโพงนางผมหอม นางผมหอม ท้าวคันทนาม จันทะมา นางลูกช้าง ท้าวคันทนาม และไอ้ลูกช้าง ลูกที่เกิดมาทั้งที่เป็นผู้ชายและผู้หญิง เมื่อโตขึ้นก็จะออกตามหาพ่อ เรื่องจันทาคารชาดกมีเรื่องแทรกตอนต้นเล่าเรื่องหญิงคนหนึ่งดื่มน้ำปัสสาวะเสียโคร่งแล้วตั้งครรรค์คลอดลูกชายมีกำลังมาก ส่วนเรื่องโตะแซ่ใจร้าย หญิงสาวไปหาพินในป่าและได้ดื่มน้ำในรอยเท้าชะนี จากนั้นก็ตั้งครรรค์คลอดลูกเป็นชะนี เรื่องตำนานตำบลพิเทน พระธิดาดื่มน้ำในรอยเท้าราชสีห์แล้วตั้งครรรค์จึงถูกขับไล่ไปอยู่นอกเมือง

สัตว์กิน "น้ำ" จากคน นิทานในกลุ่มนี้ตรงกันข้ามกับกลุ่มแรก กล่าวคือ สัตว์เป็นฝ่ายกิน "น้ำ" ที่มาจากคน ได้แก่ เรื่องหมาแม่ หมากินปัสสาวะผู้ชายแล้วคลอดลูกเป็นหญิงสองคน เรื่องกายแก้วตำนานจามเทวี ตำนานพระธาตุดอยตุง มีกวางกินปัสสาวะฤๅษี แล้วคลอดลูกเป็นชาย คล้ายกับเรื่องกายแก้วที่มีวัวกินหญ้าที่เปื้อนอสุจิฤๅษี ต่อมาแม่วัวคลอดลูกเป็นชายเช่นกัน ตำนานเมืองเชียงตุง หมีกินน้ำบัวปากของกษัตริย์ ต่อมาคลอดลูกเป็นชาย และเรื่องอุปคุตผาบบมาร มีปลาตัวหนึ่งกินเหงือไคล พระพุทธเจ้า แล้วคลอดลูกเป็นชาย

สัตว์กิน "น้ำ" จากสัตว์ นิทานกลุ่มนี้ สัตว์จะกิน "น้ำ" ที่มาจากสัตว์ด้วยกัน ซึ่งสัตว์ทั้งสองจะต่างชนิดกัน เช่น พรหมจักร นาคกินปัสสาวะปนเหงื่อลิง และตั้งครรรค์คลอดลูกออกมาเป็นครึ่งลิงครึ่งนาค อีกเรื่องคือ เจ้าปารามาโฆษ เรื่องนี้หมากินน้ำในรอยเท้าช้างแล้วตั้งท้อง แต่แทนที่จะออกลูกเป็นหมาหรือช้าง กลับออกลูกเป็นคนแทน

การกินโดยอ้อม

คนกับเทวดา นิทานกลุ่มนี้ตัวละครหญิงกินบางสิ่งบางอย่างที่เทวดามอบให้แล้วเกิดการตั้งครรรค์ได้แก่ เรื่องเจ้าสุวรรณ คนและม้ากินมะพลับที่เทวดามอบให้ โดยคนกินเนื้อส่วนม้ากินเมล็ด ต่อมาทั้งสองตั้งครรรค์และคลอดลูกออกมาพร้อมกัน เช่นเดียวกับเรื่องสุธนูชาดกแต่เปลี่ยนเป็นกินพุทราแทน เรื่องรามเกียรติ์ นางสวาหะกินอาวุธที่เทวดาซัดให้โดยมีเทพแห่งลมเป็นสื่อนำมาให้อีกทีหนึ่ง จนนางตั้งครรรค์และคลอดลูกออกมาเป็นลิง

คนกับคน นิทานกลุ่มนี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับคนกินพืชที่รดด้วยน้ำปัสสาวะคน คนที่กินพืชนี้มักเป็นธิดาเจ้าเมือง ส่วนผู้ที่เจ้าของพืชมักเป็นชายฐานะยากจนและมีรูปลักษณะอัปลักษณ์ นั่นคือมีหูหรือปมเต็มตัว ได้แก่เรื่องดาแซนปม ท้าวหุด ดาหุดตั้ง และ พระยาโคกกราช บางเรื่องเจ้าของพืชเป็นชายชรา ได้แก่ ท้าวอุทอง ส่วนพืชดังกล่าวนี้มีทั้งมะเขือ แตง และแตงโม หลังจากธิดาเจ้าเมืองกินพืชนี้เข้าไปแล้วจะตั้งครรรค์และคลอดลูกเป็นชาย มีการสืบหาหาพ่อเด็ก และเมื่อเจ้าเมืองทราบว่าเป็นชายอัปลักษณ์

และยากจนนั้นเป็นพ่อเด็กที่ขับไล่ทั้งธิดา ชายอัปลักษณ์ และหลานออกอาศัยอยู่ไปนอกเมือง ตอนสุดท้าย ชายนั้นจะได้พบของวิเศษสารพัดนึก ซึ่งสามารถเนรมิตให้มีรูปร่าง และเนรมิตเมืองขึ้นมาปกครอง

คนกับสัตว์ นิทานที่คนกินสิ่งที่มาจากสัตว์โดยอ้อมมีเรื่องเดียว คือ *สุชวันณะว้าวหลวง* มีแม่ม่ายกินสับปรอดที่เหลือจากพญาว้าวกิน ต่อมาที่ตั้งครรภ์และคลอดลูกเป็นหญิง นิทานนี้มีเนื้อเรื่องคล้ายกับหญิงที่กินน้ำในรอยเท้าช้างแต่จะต่างกันที่ตอนจบ เพราะเรื่องนี้พญาว้าวไม่ตายเหมือนกับพญาช้าง โดยมีการอธิบายว่าพญาว้าวเป็นพระโพธิสัตว์

จากรายละเอียดของอนุภาคสมพาสที่ผิดธรรมชาติที่พบในนิทานไทยดังได้แจกแจงมาข้างต้นนี้ พบว่าอนุภาคที่พบมากที่สุด ได้แก่ อนุภาคคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ สมพาสระหว่างคนกับสัตว์ และอนุภาคสมพาสที่ผ่านการกิน จะเห็นได้ว่าอนุภาคที่พบบ่อยเหล่านี้เป็นการให้ความสำคัญไปที่สมพาสของคนกับ “สิ่งที่ไม่ใช่คน” นั่นคือสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่น เทวดา ยักษ์ นางฟ้า เป็นต้น และสัตว์ ส่วนการสมพาสของ “สิ่งที่ไม่ใช่คน” กับ “สิ่งที่ไม่ใช่คน” ได้แก่ สิ่งเหนือธรรมชาติกับสัตว์ และสัตว์กับสัตว์ต่างชนิดกัน มีเล่าอยู่ในนิทานเพียงเล็กน้อยเท่านั้น เหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เนื่องมาจาก ในการเล่านิทานนั้น ส่วนหนึ่งเป็นการแสดงมโนทัศน์ของคนที่มีต่อธรรมชาติที่อยู่รอบตัว โดยมีผู้เล่าซึ่งเป็นคนเป็นจุดศูนย์กลางของเรื่องเล่าและได้ไปเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์รวมถึงสมพาสกับทุกคนด้วยกัน ซึ่งเป็นเรื่องปกติที่เกิดขึ้นในโลกจริง และสัมพันธ์กับ “สิ่งที่ไม่ใช่คน” อื่น ๆ ในธรรมชาติ ซึ่งขัดกับหลักวิทยาศาสตร์ แต่เป็นไปได้ในโลกของนิทาน

ความคิดเกี่ยวกับคน สัตว์ และสิ่งเหนือธรรมชาติ ในมุมมองของวิทยาศาสตร์และคติความเชื่อดั้งเดิมของคนไทยแตกต่างกันอย่างมากมาย เนื่องจากวิทยาศาสตร์ยืนอยู่บนหลักการของการที่ต้องพิสูจน์ให้เห็นเป็นรูปธรรมได้ ในขณะที่คติความเชื่อดั้งเดิมมักเป็นเรื่องของนามธรรม

ในทางวิทยาศาสตร์ยอมรับเฉพาะการมีอยู่ของคนและสัตว์ ปฏิเสธการมีอยู่ของสิ่งเหนือธรรมชาติเนื่องจากเป็นสิ่งที่พิสูจน์ไม่ได้ ในส่วนของคนและสัตว์นั้นสิ่งเดียวที่ความคิดทางวิทยาศาสตร์ตรงกับคติความเชื่อดั้งเดิมของคนไทยคือความคิดที่ว่าคนเป็นสัตว์ชนิดหนึ่ง

คติความเชื่อดั้งเดิมของไทยโดยเฉพาะความเชื่อที่รับอิทธิพลมาจากพุทธศาสนา ยอมรับการมีอยู่ของทั้งคน สัตว์ และสิ่งเหนือธรรมชาติว่าเป็นสิ่งที่มีการเวียนว่ายเกิดอยู่ในสังสารวัฏนี้ เห็นได้จากใน *ไตรภูมิพระร่วง* ตอนเริ่มต้นกล่าวไว้ว่า “อันว่าสัตว์ทั้งหลายย่อมจะเวียนวนไปมาและเกิดในภูมิ ๓ อันนี้แล ฯ อันนั้นเล่า อันหนึ่งชื่อว่ากามภูมิ อันหนึ่งชื่อว่ารูปภูมิ อันหนึ่งชื่อว่าอรูปภูมิ” กามภูมินั้นประกอบไป

ด้วย นรกภูมิ เปรตภูมิ อสุรกายภูมิ ตีรัจฉานภูมิ มนุษย์ภูมิ และสวรรค์ภูมิ ส่วนรูปภูมิเป็นที่อยู่ของพรหมมีรูป และอรุณภูมิเป็นที่อยู่ของพรหมไม่มีรูป หากจะจัด “สัตว์” ตามความหมายในไตรภูมิเป็น ๓ ประเภทตามการจัดคู่สมพาสในวิทยานิพนธ์นี้ คือ คน สัตว์ และสิ่งเหนือธรรมชาติ ก็จะได้เป็น คนคือผู้ที่อยู่ในมนุษย์ภูมิ สัตว์คือผู้ที่อยู่ในตีรัจฉานภูมิ และสิ่งเหนือธรรมชาติคือผู้ที่อยู่ในภูมิที่เหลือทั้งหมด

เสฐียรโกเศศ ได้อธิบายเกี่ยวกับคนและสัตว์ไว้ว่า คนก็เป็นสัตว์ชนิดหนึ่ง สัตว์ในที่นี้ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Creatures มักใช้มากในทางพุทธศาสนา หมายความว่าถึงคน เช่นเห็นใครต้องรับทุกข์รับโทษ ช่วยไม่ได้ที่มักกล่าวว่า “เป็นกรรมของสัตว์” ส่วนเดรัจฉานก็เป็นสัตว์อื่นนอกจากคน ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Animals เรียกให้เต็มว่า สัตว์เดรัจฉาน แล้วเรียกย่อว่าสัตว์คำเดียว ความหมายของสัตว์ก็แคบเข้า เมื่อพูดว่าสัตว์เฉย ๆ ก็หมายความว่าเฉพาะสัตว์เดรัจฉานเท่านั้น ไม่รวมถึงคนด้วย เพราะฉะนั้นคำว่าสัตว์ จึงมีความหมายในภาษาไทยเป็นสองนัย นัยหนึ่งหมายถึงสัตว์ทั่วไปรวมทั้งคนด้วย อีกนัยหนึ่งหมายถึงเฉพาะสัตว์นอกจากคน นอกจากนี้ยังอธิบายให้เห็นความแตกต่างระหว่างคนกับสัตว์ว่า สัตว์เดรัจฉานนั้นมีความเป็นอยู่กำหนดหมายได้ ๓ ประการ คือ รู้สืบพันธุ์ รู้กิน และรู้ตาย เรียกเป็นคำเฉพาะในนั้นว่า กามสัญญา อาหารสัญญา และมรณสัญญา ส่วนคนนั้นผิดกับสัตว์เดรัจฉาน ที่มีเพิ่มอีกสัญญาหนึ่ง คือ ธรรมสัญญา ได้แก่ ฐานะบาริ ตลอดจนรู้จักค้าขายและรู้จักทำไร้ไถนาเลี้ยงชีวิต ความรู้เหล่านี้สัตว์เดรัจฉานไม่มี ถ้ากล่าวเป็นภาษาไทยปัจจุบัน ธรรมสัญญาก็ได้แก่ วัฒนธรรม^๑

ดังนั้นเมื่อคนไทยตั้งแต่โบราณรับรู้ถึงการมีอยู่ของสัตว์ทั้งหลายในสังสารวัฏ จึงนำมาผูกโยงเป็นเรื่องราว แต่งเป็นนิทาน เพื่อถ่ายทอดความรู้สึก นึกคิด จินตนาการ ตลอดจนสะท้อนภาพจิตไร้สำนึก หรือจิตไร้สำนึกร่วมออกมาเป็นตัวละคร พฤติกรรม ในลักษณะต่าง ๆ ซึ่งจะเลือกนำมาวิเคราะห์ในบทต่อไป

๓.๓ การเปรียบเทียบอนุภาคสมพาสที่ผิดธรรมชาติในนิทานไทยกับในดัชนีอนุภาคนิทานพื้นบ้าน

เมื่อวิเคราะห์อนุภาคสมพาสที่ผิดธรรมชาติในนิทานไทย โดยใช้ดัชนีอนุภาคนิทานพื้นบ้านเป็นแนวทางในการพิจารณา ผู้วิจัยพบว่า อนุภาคสมพาสที่ผิดธรรมชาติในนิทานไทยมีทั้งส่วนที่เหมือนหรือคล้ายคลึงและส่วนที่แตกต่างกับในดัชนีอนุภาคนิทานพื้นบ้าน ส่วนที่เหมือนหรือคล้ายคลึงกันนี้ย่อมแสดงให้เห็นว่านิทานไทยมีลักษณะอันเป็นสากลร่วมกันกับนิทานในดินแดนอื่น ๆ เนื่องจากดัชนี

^๑ เสฐียรโกเศศ, เล่าเรื่องไตรภูมิ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หน้าฝน, ๒๕๔๐), หน้า ๒๓

อนุภาคนิทานพื้นบ้านนี้เป็นข้อมูลที่เรียบเรียงขึ้นมาโดยอ้างอิงนิทานจากเกือบทั่วทุกมุมโลก และส่วนที่แตกต่างกันนั้นก็แสดงให้เห็นถึงลักษณะเฉพาะตัวของนิทานไทยอันสะท้อนมาจากลักษณะทางสังคม วัฒนธรรมและสภาพทางภูมิศาสตร์ของไทยเราเอง การวิเคราะห์เปรียบเทียบในครั้งนี้จะแสดงผลออกเป็น ๒ ส่วน คือ

๓.๓.๑ อนุภาคที่เหมือนกันหรือคล้ายคลึงกัน

๓.๓.๒ อนุภาคที่แตกต่างกัน

๓.๓.๑ อนุภาคที่เหมือนกันหรือคล้ายคลึงกัน

เมื่อนำอนุภาคสมพาสที่ผิดธรรมชาติในนิทานไทยมาเปรียบเทียบกับอนุภาคสมพาสที่ผิดธรรมชาติในดัชนีอนุภาคนิทานพื้นบ้านพบว่า มีอนุภาคจำนวนหนึ่งเหมือนกันหรือคล้ายกัน ดังจะแสดงให้เห็นในตารางต่อไปนี้

อนุภาคที่เหมือนกันหรือคล้ายคลึงกัน

๑ คนสมพาสกับสิ่งเหนือธรรมชาติ

อนุภาคในนิทานไทย	อนุภาคในดัชนีอนุภาคนิทานพื้นบ้าน
๑.๑ คนสมพาสกับเทวดาหรือนางฟ้า	
๑.๑.๑ ชายสมพาสกับนางฟ้า	F302 ชู้รักที่เป็นนางฟ้า มนุษย์ผู้ชายแต่งงานหรืออยู่กินกับนางฟ้า F304 การมีเพศสัมพันธ์กับนางฟ้า T111.6 สมพาสระหว่างมนุษย์กับเทพธิดา
๑.๑.๒ ชายสมพาสกับนางฟ้าที่เป็นธิดาพระอินทร์	T111.1.2 มนุษย์ผู้ชายสมพาสกับลูกสาวของเทพเจ้า
๑.๑.๓ หญิงสมพาสกับพระอินทร์	-
๑.๒ หญิงสมพาสกับคนธรรพ์	-
๑.๓ ชายสมพาสกับกินรี	-
๑.๔ คนสมพาสกับยักษ์	F531.3.7 ยักษ์สมพาสกับมนุษย์
๑.๔.๑ ชายสมพาสกับยักษ์	
๑.๔.๒ ชายสมพาสกับลูกสาวยักษ์	G512.0.3 พระเอกฆ่ายักษ์และได้ลูกบุญธรรมของมันเป็นภรรยา T115 ผู้ชายสมพาสกับลูกสาวยักษ์
๑.๔.๓ หญิงสมพาสกับยักษ์	
๑.๕ ชายสมพาสกับเงือก	B82.2 เงือกสาวสมพาสกับชายหนุ่ม

๑.๖ ชายสมพาสกับนางที่อาศัยอยู่ในสิ่งของ	
๑.๖.๑ ชายสมพาสกับนางที่อาศัยอยู่ในภาชนะ	-
๑.๖.๒ ชายสมพาสกับนางที่อาศัยอยู่ในหัตถะโหลก	-
๑.๖.๓ ชายสมพาสกับนางที่อาศัยอยู่ในไข่	T111.3 สมพาสระหว่างผู้ชายกับผู้หญิงที่มาจากไข่
๑.๖.๔ ชายสมพาสกับนางที่อาศัยอยู่ในเขี้ยวเสือ	
๑.๖.๕ ชายสมพาสกับนางที่อาศัยอยู่ในเขี้ยวจระเข้	
๑.๗ ชายสมพาสกับนางที่เกิดในพืช	-
๑.๗.๑ ชายสมพาสกับนางที่เกิดในดอกบัว	-
๑.๗.๒ ชายสมพาสกับนางที่เกิดในผลมะพร้าว	-
๑.๗.๓ ชายสมพาสกับนางที่เกิดในฝักส้มป่อย	-
๑.๗.๔ ชายสมพาสกับนางที่เกิดในผลนุ่น	-
๑.๗.๕ ชายสมพาสกับนางที่เกิดในผลมะเดื่อ	
๑.๗.๖ ชายสมพาสกับนางที่เกิดในต้นกรรณิการ	-
๑.๗.๗ ชายสมพาสกับนางที่เกิดในดอกจัน	-

๒ คนสมพาสกับสัตว์

อนุภาคในนิทานไทย	อนุภาคในดัชนีอนุภาคนิทานพื้นบ้าน
๒.๑ คนสมพาสกับสัตว์ธรรมดา	
๒.๑.๑ คนสมพาสกับสุนัข	B601.2 สมพาสกับสุนัข B641.1 สมพาสกับคนในร่างสุนัข
๒.๑.๒ ชายสมพาสกับชะนี	-
๒.๑.๓ ชายสมพาสกับลิง	B601.7 สมพาสกับลิง
๒.๑.๔ ชายสมพาสกับนก	B602 สมพาสกับนก
๒.๑.๕ คนสมพาสกับไก่	-
๒.๑.๖ หญิงสมพาสกับกิ้งก่า	-
๒.๑.๗ หญิงสมพาสกับแลน (ตะกวด)	-
๒.๑.๘ หญิงสมพาสกับงู	B604.1 สมพาสกับงู B646.1 สมพาสกับคนในร่างงู
๒.๑.๙ หญิงสมพาสกับเต่า	B604.2 สมพาสกับเต่า (tortoise) B604.2.1 สมพาสกับเต่า (turtle)
๒.๑.๑๐ คนสมพาสกับจระเข้	B604.3 สมพาสกับจระเข้
๒.๑.๑๑ หญิงสมพาสกับกบ	B604.4 สมพาสกับกบ B645.1.2 สมพาสกับคนในร่างกบ
๒.๑.๑๒ ชายสมพาสกับปลา	B603 สมพาสกับปลา

	B644 สมพาสกับคนในร่างปลา BB654 สมพาสกับปลาในร่างคน
๒.๑.๑๓ ชายสมพาสกับมดง่าม	-
๒.๒ คนสมพาสกับสัตว์มหัศจรรย์	
๒.๒.๑ หญิงสมพาสกับสิงห์	-
๒.๒.๒ คนสมพาสกับนาค	-
๒.๒.๓ หญิงสมพาสกับครุฑ	-

๓ สิ่งเหนือธรรมชาติสมพาสกับสัตว์

อนุภาคในนิทานไทย	อนุภาคในดัชนีอนุภาคนิทานพื้นบ้าน
๓.๑ รุกขเทวดาสมพาสกับนาค	-
๓.๒ นางฟ้าสมพาสกับลิง	-
๓.๓ วิญญาณสมพาสกับนาค	-
๓.๔ ยักษ์สมพาสกับสัตว์	
๓.๔.๑ ยักษ์สมพาสกับช้าง	-
๓.๔.๒ ยักษ์สมพาสกับนาค	-
๓.๔.๓ ยักษ์สมพาสกับปลา	-
๓.๔.๔ ยักษ์สมพาสกับลิง	-

๔ สัตว์สมพาสกับสัตว์ต่างชนิดกัน

อนุภาคในนิทานไทย	อนุภาคในดัชนีอนุภาคนิทานพื้นบ้าน
๔.๑ ลิงสมพาสกับปลา	-

๕ สมพาสที่ผ่านการกิน

อนุภาคในนิทานไทย	อนุภาคในดัชนีอนุภาคนิทานพื้นบ้าน
๕.๑ การดื่มน้ำในรอยเท้า	T512.3 การตั้งครุฑจากการดื่มน้ำ
๕.๑.๑ หญิงดื่มน้ำในรอยเท้าช้าง	-
๕.๑.๒ หญิงดื่มน้ำในรอยเท้ากระทิง	-
๕.๑.๓ หญิงดื่มน้ำในรอยเท้าชะนี	-
๕.๑.๔ หญิงดื่มน้ำในรอยเท้าราชสีห์	-
๕.๑.๕ สุนัขดื่มน้ำในรอยเท้าช้าง	-
๕.๒ การดื่มน้ำปัสสาวะ	T512.2 การตั้งครุฑจากการดื่มน้ำปัสสาวะ T512.2.1 เด็กเกิดจากปัสสาวะผู้ชาย
๕.๒.๑ หญิงดื่มน้ำปัสสาวะช้าง	-

๕.๒.๒ หญิงติ่มน้ำปัสสาวะเสื่อโคร่ง	-
๕.๒.๓ สุนัขติ่มน้ำปัสสาวะคน	-
๕.๒.๔ กวางติ่มน้ำปัสสาวะคน	-
๕.๒.๕ นาคติ่มน้ำปัสสาวะลิง	-
๕.๓ การติ่มน้ำอสุจิ	T512.6 การตั้งครรภ์จากการติ่มอสุจิ
๕.๓.๑ หญิงติ่มน้ำอสุจิเทวดา	
๕.๓.๒ วัวติ่มน้ำอสุจิคน	
๕.๔ การติ่มน้ำบ้วนปาก	-
๕.๕ การติ่มน้ำที่เหลือจากสัตว์อื่นกิน	-
๕.๖ การกินเนื้อโคคล	-
๕.๗ การกินพืช	
๕.๗.๑ การกินพืชที่เทวดามอบให้	-
๕.๗.๒ การกินพืชที่รดด้วยน้ำปัสสาวะของชาย	-
๕.๗.๓ การกินพืชที่เหลือจากสัตว์อื่นกิน	-
๕.๘ การกินสิ่งของ	-
๕.๘.๑ หญิงกินอาวุธที่เทวดาซัดให้	-

อนุภาคสมพาสที่ผิดธรรมชาติในนิทานไทยที่มีความเหมือนหรือคล้ายคลึงกับอนุภาคในดัชนี **อนุภาคนิทานพื้นบ้าน** พบมากในหมวดคนสมพาสกับสัตว์ สัตว์ที่สมพาสกับคนตรงกัน ได้แก่ สุนัข ลิง นก เต่า งู จระเข้ กบ และปลา ซึ่งจะแตกต่างกันบ้างในรายละเอียดย่อย ๆ นั่นคือ ในดัชนีอนุภาค **นิทานพื้นบ้าน** จะแยกการแต่งงานกับสัตว์ การแต่งงานกับคนในร่างสัตว์ และการแต่งงานกับสัตว์ในร่างคน แต่ในนิทานไทยนั้นบางเรื่องเราไม่อาจแยกได้ว่าตัวละครที่เป็นสัตว์นั้นแท้จริงแล้วเป็นสัตว์ในร่างคน หรือคนในร่างสัตว์ เนื่องจากเมื่อแรกเกิดนั้นจะมีร่างกายเป็นสัตว์แต่เมื่อเจริญวัยขึ้นสามารถออกจาก ร่างสัตว์เป็นคนได้บางครั้งบางคราว และสุดท้ายเมื่อร่างสัตว์ถูกทำลายก็จะมีร่างกายเป็นมนุษย์ตลอดไป

หมวดคนสมพาสกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ที่พบอนุภาคเหมือนกันหรือคล้ายคลึงกัน ได้แก่ คนสมพาสกับเทวดาหรือนางฟ้า ยักษ์ เงือก และในหมวดย่อยคนสมพาสกับนางในสิ่งของมีคล้ายกันเพียงอนุภาคเดียว คือ คนสมพาสกับนางที่อาศัยอยู่ในไข่ ส่วนหมวดสุดท้ายคือสมพาสที่ผ่านการกินนั้น พบที่คล้ายกันหลายอนุภาคเช่นกัน ได้แก่ การติ่มน้ำปัสสาวะ การติ่มน้ำอสุจิ ส่วนการติ่มน้ำในรอยเท้าพบเฉพาะในนิทานไทย โดยในดัชนีอนุภาค **นิทานพื้นบ้าน** เป็นการติ่มน้ำธรรมดา

ในหมวดที่ ๓ และ ๔ คือ สิ่งเหนือธรรมชาติสมพาสกับสัตว์ และสัตว์สมพาสกับสัตว์ต่างชนิดกัน ไม่มีส่วนที่เหมือนหรือคล้ายคลึงกับในดัชนีอนุภาคนิทานพื้นบ้านเลย

อนุภาคที่เหมือนหรือคล้ายคลึงกันเหล่านี้ได้แสดงให้เห็นว่าความคิดเรื่องสมพาสที่ผิดธรรมชาติในนิทานไทยส่วนหนึ่งมีลักษณะที่เป็นสากล คือมีความร่วมกันกับนิทานในดินแดนอื่น ๆ โดยเฉพาะในดินแดนห่างไกลที่ไม่มีโอกาสถ่ายทอดแลกเปลี่ยนนิทานซึ่งกันและกัน

๓.๓.๒ อนุภาคที่ต่างกัน

ในส่วนของอนุภาคที่ต่างกันนี้ จะกล่าวเน้นเฉพาะอนุภาคที่ปรากฏในนิทานไทยและไม่พบในดัชนีอนุภาคนิทานพื้นบ้านเท่านั้น อนุภาคเหล่านี้ได้แก่

หมวดที่ ๑ คนสมพาสกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ในหมวดย่อยคนสมพาสกับเทวดาหรือนางฟ้า ไม่พบอนุภาคหญิงสมพาสกับพระอินทร์ และไม่พบอนุภาคชายสมพาสกับกินรี ในส่วนของหมวดย่อยชายสมพาสกับนางที่อาศัยอยู่ในสิ่งของ ไม่พบอนุภาคชายสมพาสกับนางที่อาศัยอยู่ในงาช้างและนางที่อาศัยอยู่ในห้วกะโหลก หมวดย่อยชายสมพาสกับนางที่อาศัยอยู่ในพืช ซึ่งได้แก่ ดอกบัว มะพร้าว ส้มป่อย ดอกจัน และผลนุ่น ไม่พบในดัชนีอนุภาคนิทานพื้นบ้านเลย

หมวดที่ ๒ คนสมพาสกับสัตว์ สัตว์ที่สมพาสกับคนและพบเฉพาะในนิทานไทยเท่านั้นได้แก่ ชะนี ตะกวด กิ้งก่า ไก่ มดง่าม สิงห์ และนาค

หมวดที่ ๓ สิ่งเหนือธรรมชาติสมพาสกับสัตว์ทุกอนุภาคในหมวดนี้พบเฉพาะในนิทานไทยเท่านั้น ไม่ว่าจะเป็นอนุภาครุกขเทวดาสมพาสกับนาค นางฟ้าสมพาสกับลิง วิญญาณสมพาสกับนาค ยักษ์สมพาสกับช้าง ยักษ์สมพาสกับนาค ยักษ์สมพาสกับปลา หรือ ยักษ์สมพาสกับลิง

หมวดที่ ๔ สัตว์สมพาสกับสัตว์ต่างชนิดกันมีอนุภาคเดียว คือ ลิงสมพาสกับปลา ไม่พบในดัชนีอนุภาคนิทานพื้นบ้านเช่นกัน

หมวดที่ ๕ หมวดสุดท้าย คือ สมพาสที่ผ่านการกินอนุภาคที่พบเฉพาะในนิทานไทย แต่ไม่พบในดัชนีอนุภาคนิทานพื้นบ้าน ได้แก่ การกินน้ำบัวรดปาก การกินน้ำที่เหลือจากสัตว์อื่น การกินเหี่ยวไคล

การกินพืชที่รดด้วยน้ำปัสสาวะของชาย กินพืชที่เหลือจากสัตว์อื่นกิน รวมทั้งการกินสิ่งของ ได้แก่ กินอาวุธที่เทวดาซัดให้

อนุภาคที่พบแตกต่างกันไปจากดัชนีอนุภาคนิทานพื้นบ้านส่วนใหญ่แสดงให้เห็นลักษณะเฉพาะตัวของนิทานไทยซึ่งมีความสัมพันธ์กับคติความเชื่อ วัฒนธรรม และลักษณะทางภูมิศาสตร์ของไทย ตัวละครประเภทนาค สิงห์ กินรี หรือที่คนไทยรู้จักกันดีว่าเป็นสัตว์หิมพานต์น่าจะมีความคิดของคนไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยหรืออยุธยาตอนต้น เพราะปรากฏใน**ไตรภูมิพระร่วง** สมัยสุโขทัย^๒ ดังที่กล่าวไว้ว่า “แต่สิ่งอันดังนี้ชื่อไตรจณานมโอาทคือว่าครุฑแลนาคสิงห์ช้างม้าวัวควายเนื้อถั๊กทุกสิ่ง” ใน**ไตรภูมิพระร่วง**จัดสิงห์หรือราชสีห์ไว้ ๔ จำพวกด้วยกัน คือ ตินะสิงหะ กาละมิงหะ บัณทระสิงหะ ตินะสิงหะ และไกรสรสิงหะ ในตำนานเมืองนครราชสีมาก็มีเรื่องเกี่ยวกับราชสีห์เล่าถึงขุนสิงห์พิศาครเอาหนังราชสีห์ไปถวายพระเจ้าโคตมมหาราช ผ่านเขตจังหวัดนครราชสีมาในปัจจุบัน จึงเอาเหตุการณ์นี้เป็นชื่อเมือง คือ เมืองราชสีห์มา” ส่วนกินรีซึ่งจัดว่าเป็นครึ่งสัตว์ครึ่งเทพนั้นกล่าวถึงใน**ไตรภูมิพระร่วง**ว่า “ในเหมเขาไกรลาศนั้นแล มีเมืองหนึ่งอันหนึ่งเที่ยวอมเงินแลทองแลมีฝูงกินรีอยู่แห่งนั้น บ้านเมืองแห่งนั้นสนุกนั้นกหนดังเมืองไตรตรึงษาสุวรรณค์”^๓

ส่วนนาคนั้นมีทั้งที่รับความคิดความเชื่อมาจากอินเดีย โดยถ่ายทอดผ่านทางวรรณกรรมสันสกฤตหรือวรรณกรรมทางพุทธศาสนา เช่น เรื่องนาคที่เป็นศัตรูกับครุฑ หรือเรื่องพญานาคมุจลินท์ที่ได้แผ่พังพานเพื่อกำบังลมและฝนให้แก่พระพุทธเจ้าหลังจากที่เพิ่งทรงตรัสรู้ รวมทั้งความเชื่อของท้องถิ่นเองโดยเฉพาะในดินแดนภาคเหนือและภาคอีสานของไทยมีตำนานเรื่องนาคกับการเกิดแม่น้ำ หนองน้ำและการสร้างบ้านเมืองหลายเรื่อง เช่น ตำนานสิงหนวัติ ตำนานผาแดงนางไอ่ เป็นต้น

พระอินทร์เป็นอีกตัวละครหนึ่งที่ปรากฏในวรรณคดีไทยบ่อยครั้ง โดยมักจะทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยพระเอกเมื่อได้รับความเดือดร้อน เช่น สังข์ทอง พระอินทร์ลงมาทำแข่งตีกลีบกับท้าวสามลเพื่อให้พระสังข์ถอดรูป มีการเปรียบเทียบความงามของตัวละครว่างามเหมือนพระอินทร์ เช่น ในเรื่องพระลอ มีบทที่กล่าวถึงพระลอว่า

^๒ ส. พลายน้อย, สัตว์หิมพานต์ (กรุงเทพฯ : ดันอ้อ แกรมมี่, ๒๕๓๙), หน้า ๑๒.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๐.

^๔ พระยาสิทธิไทย, ไตรภูมิพระร่วง (กรุงเทพฯ : บรรณาการ, ๒๕๔๓), หน้า ๒๘๙.

รอยรูปอินทร์หยาดฟ้า   มาอ่าองค์ในหล้า
แหล่งให้คนชม   แลฤๅ^๔

กรุงเทพมหานครซึ่งเป็นเมืองหลวงของไทยก็ถือกันว่าเป็นเมืองของพระอินทร์ ดังจะเห็นจากสัญลักษณ์ของกรุงเทพฯ ๗ เป็นรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ ดังนั้นพระอินทร์จึงเป็นเทพองค์หนึ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในความคิดความเชื่อของคนไทยมาช้านานและกวีก็นำมาเป็นตัวละครในวรรณคดีเสมอ ๆ

นอกจากตัวละครเหล่านี้จะปรากฏอยู่ในวรรณคดีไทยเรื่องต่าง ๆ แล้ว ยังพบในงานศิลปกรรมแขนงอื่น ๆ อีกด้วย ไม่ว่าจะเป็นจิตรกรรม ประติมากรรม หรือสถาปัตยกรรม เช่น ภาพจิตรกรรมฝาผนังในวัดพระศรีรัตนศาสดารามเขียนลายป่าและสัตว์หิมพานต์ มีรูปปั้นกนิษฐีประดับอยู่ในบริเวณวัด ที่หน้าบันวัดสุทัศนเทพวรารามก็ทำเป็นประติมากรรมรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ รวมทั้งเครื่องประดับหลังคาอุโบสถที่เรียกว่านาคสะดุ้ง รูปทรงขาโต๊ะตั้งตู้ที่เรียกว่าชาสิงห์ เป็นต้น

ทั้งนี้ นอกจากนิทานจะสะท้อนให้เห็นคติความเชื่อแล้ว ยังสะท้อนสิ่งมีชีวิตที่พบแตกต่างกันไปในแต่ละถิ่นตามสภาพทางภูมิศาสตร์ ดังจะพบลิงลิเมอร์ในดัชนีอนุภาคนิทานพื้นบ้าน แต่พบชะนีตะกวด กิ้งก่าในนิทานไทย หรือพบอนุภาคที่เกี่ยวกับการกินต้นไม้เนตรกรแล้วตั้งครรภ์จากดัชนีอนุภาคนิทานพื้นบ้าน แต่ในนิทานไทยกลับกินมะเขือ แตง สับประรดซึ่งเป็นพืชที่พบบ่อยในท้องถิ่นต่าง ๆ ของไทยแทน

^๔ วรรณกรรมสมัยอยุธยา, เล่ม ๑ (กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๔๐),